

Adrianus Barlandus (1486-1538) was afkomstig uit Zeeland, maar hij was vanaf 1501 steeds verbonden aan de universiteit van Leuven in Brabant. Hier werd hij in 1526 *rhetoꝛ publicus* ofwel hoogleraar welsprekendheid. Hij schreef zo'n vijftig werken op letterkundig, historiografisch, moralistisch en literair gebied. Zijn negen geschiedwerken handelen (onder meer) over Romeinse koningen en keizers, de graven van Holland, de bisschoppen van Utrecht en de dogen van Venetië, terwijl in zijn *Rerum gestarum a Brabantiae ducibus historia* dus de hertogen van Brabant centraal staan. Dit werk beleefde na de dood van Barlandus in de zestiende en zeventiende eeuw diverse herdrukken. Bijker en Stein stellen dat Barlandus zich hoofdzakelijk baseerde op de werken van Forliviensis, Gaguin en Sebellicus en op de *Alderexcellenste cronijke* en de *Divisiechroniek*, allemaal verschenen tussen circa 1481 en 1517. Barlandus noemt zelf overigens nog Agricola (164), Volterra (174) en Barbaro (190).

De vertaling van Verweij is goed leesbaar, maar de Latijnse oertekst wordt soms node gemist. Barlandus heeft het op pagina 161 over koning Edward als 'de schoonvader van hertog Karel' (moet zijn: de zwager) en op pagina 163 over de 'kleinzonen van Arnold' (in werkelijkheid een kleinzoon en kleindochter). Men vraagt zich af welke Latijnse termen hier oorspronkelijk werden gebruikt. Ook het geboortjaar van Karel de Stoute op pagina 150 (1434 in plaats van 1433) en het jaar van het huwelijk van Maria van Bourgondië en Maximiliaan van Oostenrijk op pagina 182 (1479 in plaats van 1477) zijn onjuist. Is hier sprake van drukfouten? Wat Verweij wel kan worden aangerekend, is dat hij niet consequent de dateringen met heiligendagen oplost (zie bijvoorbeeld pagina 125, 137, 138, 158, 171 en 196).

Volgens Bijker en Stein wordt Barlandus beschouwd als één van de belangrijkste humanisten uit de Nederlanden. Zij noemen hem 'niet zozeer een oorspronkelijk schrijver, eerder populariseerde en verspreidde hij het werk van anderen: de didactiek zat hem in het bloed.'¹² De uitgave van zijn kroniek was op basis van de gepresenteerde feiten niet nodig geweest, want het werk is goed beschouwd niet meer dan een compilatie van diverse gedrukte kronieken, aangevuld met wat persoonlijke herinneringen van de auteur. Maar het blijft natuurlijk wel interessant hoe Barlandus zijn betoog ordent en welke zaken hij wel en welke hij niet vermeldt. Als illustratie van de historische kennis en belangstelling van een laat-middeleeuws academicus uit Leuven is het werk zeker de moeite waard, al zou een index op persoons- en plaatsnamen wel handig geweest zijn om de tekst snel door te kunnen werken.

Michel van Gent

J. Kuys, *Kerkelijke organisatie in het middeleeuwse bisdom Utrecht* (Nijmegen: Valkhof Pers, 2004, 293 blz., € 25,-, ISBN 90 5625 172 4).

De auteur van dit werk heeft velen een dienst verleend. Het was zijn nadrukkelijke bedoeling het bekende, uit 1951 daterende handboek van Nolet en Boeren (*Kerkelijke instellingen in de Middeleeuwen*) te vervangen door een *up-to-date* en voor een breder publiek bestemd hulpmiddel en het resultaat is zeer bruikbaar. Het boek is echter beperkt tot het bisdom Utrecht. Dit komt de helderheid wellicht ten goede omdat 'de verschillen tussen de [aangrenzende] bisdommen groot' kunnen zijn, zoals Kuys opmerkt, maar laat anderzijds forse delen van het huidige Nederland

buiten beschouwing. Van een ‘overzicht van de Noord-Nederlandse kerkelijke instellingen in de middeleeuwen’, wat het poogt te zijn (29) mag dan toch ook niet gesproken worden.

In een uitvoerige inleiding behandelt de auteur de stand van zaken van het onderzoek op het terrein van de kerkelijke instellingen; hij geeft een overzicht van de belangrijkste bronnenuitgaven en de literatuur waarop hij zijn werk heeft gebaseerd. De opzet van het handboek is systematisch. Kuys beschrijft de organisatie hiërarchisch van onderaf: eerst de parochie, dan de bisschop en degenen die hem in zijn rechten en taken bijstaan (wjbisschop, aartsdiaken, officiaal) om dan op te klimmen tot de aartsbisschop en de paus waarmee het bisdom Utrecht in directe betrekking staat. Een hoofdstuk over seculiere kapittels en één over in het bisdom gevestigde religieuze ordes besluit het werk. Een bijlage bevat een lijst van de Utrechtse bisschoppen, van seculiere kapittels binnen het bisdom na het jaar 1000 en de stadia in kanunnikaat en prebende bij het kapittel van Oudmunster in de late Middeleeuwen. Met een uitvoerig zakenregister eindigt het boek. Een aardig aspect vormen de korte beschrijvingen van de voorgeschiedenis der verschillende instellingen, die aan de behandeling daarvan voorafgaan; de overzichten van bruikbare literatuur over de onderwerpen aan het eind daarvan verhogen het nut van dit naslagwerk.

Het hoofdstuk over ‘de parochiekerk’ neemt een goede 40 bladzijden in beslag. De afsplitsing van dochterkerken van de oorspronkelijke parochie komt hierbij aan de orde, maar de auteur laat de lezer enigszins in het ongewisse over de positie van de moederkerk ten opzichte van die dochterkerk(en). Hier laat hij ook de gelegenheid voorbijgaan om het seendgerecht te behandelen, dat op bladzijde 69 wel genoemd wordt, maar zonder enige uitleg. Het gevolgde systeem brengt met zich mee, dat die uitleg pas op bladzijde 138 onder de bisschoppelijke rechtspraak zijn plaats krijgt. Een verwijzing daarnaar zou bij de eerdere vermeldingen handig zijn geweest. Het ontbreken ervan is een euvel dat vrij vaak voorkomt. Kuys hanteert met enige regelmaat begrippen in de tekst die pas veel later duidelijk geëxpliceerd worden. Het overigens zeer ruime register is daarbij weinig behulpzaam. (Je blijft maar bladeren.) Uitvoerig beschrijft de auteur het eigenkerkenrecht, zich baserend op de grondige dissertatie van Post uit 1928, en het collatierrecht, dat omstreeks 1200 ‘vrijwel geruisloos’ voor het eigenkerkenrecht in de plaats kwam. Onder een paragraaf ‘materieel vermogen’ vinden we vervolgens het beneficium als salaris van de pastoor (waarbij Kuys niet duidelijk aangeeft dat een beneficium voor studietoelagen, in één adem daarmee genoemd, toch iets anders is), het kerkengoed en de tienden. Of een onwetende lezer begrijpt wat ‘nieuwe tienden’ zijn, vraag ik me af: ook hier komt de uitleg pas in een volgend hoofdstuk. De taken van de pastoor en de verplichtingen die op zijn gemeenteleden rusten, kapelannen en andere functionarissen komen allemaal aan bod evenals, ten slotte, de zorg van de parochie voor onderwijs en armenzorg. De paragraaf over gasthuizen is helaas wat chaotisch en houdt geen rekening met de grote lokale verschillen op dit gebied.

Aan de positie van de bisschop, de gang van zaken bij de keuze en benoeming, eerst heel in het algemeen, daarna toegespitst op Utrecht, en de vele bisschoppelijke taken en rechten, waaronder die op belastingen, zijn twee hoofdstukken gewijd, een heel heldere en overzichtelijke uiteenzetting van een complex onderwerp. De functies van de wjbisschop en de vicaris-generaal worden in een apart hoofdstuk van zeven pagina’s verklaard, die van de aartsdiaken in een duidelijk, op recente literatuur berustend hoofdstuk V (20 bladzijden). De ontwikkeling van officialaat en notariaat krijgt eveneens een kort apart hoofdstuk. De behandeling van de verhouding van de bisschop tot de aartsbisschop van Keulen en de bemoeienissen van de paus met de zaken van het bisdom laat goed zien hoezeer de laatste erin is geslaagd in de loop van de

eeuwen zijn invloed op de gang van zaken in Utrecht te versterken. Ook in de kapitels van de Utrechtse kerken greep hij sedert het eind van de veertiende eeuw geregeld door zijn benoemingen in. Aan de organisatie van deze kapitels is de laatste jaren door verschillende auteurs aandacht besteed. Kuys vat de resultaten daarvan op verdienstelijke wijze samen in een 33 bladzijden tellend hoofdstuk.

De auteur heeft een uiterst nuttig boek tot stand gebracht, dat bovendien aangenaam geschreven is.

Johanna Kossmann-Putto

R. Rutte, *Stedenpolitiek en stadsplanning in de Lage Landen (12e-13e eeuw)* (Dissertatie Universiteit van Amsterdam 2002; Zutphen: Walburg pers, 2002, 175 blz., € 26,95, ISBN 90 5730 203 9).

Van de graaf van Vlaanderen Filips van de Elzas en van hertog Hendrik I van Brabant was al lang bekend dat zij in de jaren 1163 tot ca. 1230 actief zijn opgetreden bij het stichten van steden met welbepaalde politieke en/of economische oogmerken. In zijn proefschrift onderzoekt Reinoud Rutte of deze voorbeelden, die hij op grond van een grondige literatuurstudie nog eens helder uiteenzet en afzet tegen enkele voorbeelden uit het Duitse Rijk, ook elders in de Lage Landen voorkwamen tijdens de twaalfde en dertiende eeuw. Zijn benadering is in wezen die van de sociaal-geograaf die zoekt naar patronen in de vorm van de steden zelf en naar samenhangen in het beleid op territoriaal niveau. Voor Gelre en het Sticht weet de auteur inderdaad een reeks stadsstichtingen op te diepen uit verspreide publicaties van lokale historici en archeologen, voor Holland en Zeeland betreft het slechts een handvol perifere gevallen. Daarnaast kan hij wijzen op tal van ingrepen van vorsten en andere overheden in het proces van de stadsontwikkeling, waarbij bepaalde wijken op een geplande manier tot stand kwamen. Hij plaatst zijn bevindingen in de context van de sociaal-economische en politieke ontwikkelingen en illustreert zijn casus met tal van plattegronden en ingetekende illustraties uit oude kaartencollecties. Wat zijn studie vooral aantoonde, is dat er al bij al toch maar heel weinig voorbeelden te noemen zijn van werkelijk geslaagde stadsstichtingen. 's-Hertogenbosch en Amersfoort zijn daar mooie voorbeelden van. In de meeste gevallen ging het de vorstelijke initiatiefnemers toch echt om de verdediging en integratie van hun territorium en het afkomen van handelsstromen. Naast de landsheren trachtten ook plaatselijke heren hun positie langs die weg te versterken, vooral in het rivierengebied, zoals met de stichting van Breda en Heusden. De auteur meent te hebben aangetoond dat 'economische opbloei of een zich emanciperende bevolking' (19, 152) 'eerder randvoorwaarden dan factoren van doorslaggevend belang voor de stadswording' waren. Dit moge zo zijn voor de meeste door hem bestudeerde gevallen, maar dat waren nu net niet de meest geslaagde steden. De verwaarlozing, naast het handelsverkeer op lange afstand, van de commercialisering van de landbouweconomie in de directe omgeving van stedelijke kernen, heeft hem wellicht tot deze wat beperkte interpretatie gebracht.

Wim Blockmans

eeuwen zijn invloed op de gang van zaken in Utrecht te versterken. Ook in de kapitels van de Utrechtse kerken greep hij sedert het eind van de veertiende eeuw geregeld door zijn benoemingen in. Aan de organisatie van deze kapitels is de laatste jaren door verschillende auteurs aandacht besteed. Kuys vat de resultaten daarvan op verdienstelijke wijze samen in een 33 bladzijden tellend hoofdstuk.

De auteur heeft een uiterst nuttig boek tot stand gebracht, dat bovendien aangenaam geschreven is.

Johanna Kossmann-Putto

R. Rutte, *Stedenpolitiek en stadsplanning in de Lage Landen (12e-13e eeuw)* (Dissertatie Universiteit van Amsterdam 2002; Zutphen: Walburg pers, 2002, 175 blz., € 26,95, ISBN 90 5730 203 9).

Van de graaf van Vlaanderen Filips van de Elzas en van hertog Hendrik I van Brabant was al lang bekend dat zij in de jaren 1163 tot ca. 1230 actief zijn opgetreden bij het stichten van steden met welbepaalde politieke en/of economische oogmerken. In zijn proefschrift onderzoekt Reinoud Rutte of deze voorbeelden, die hij op grond van een grondige literatuurstudie nog eens helder uiteenzet en afzet tegen enkele voorbeelden uit het Duitse Rijk, ook elders in de Lage Landen voorkwamen tijdens de twaalfde en dertiende eeuw. Zijn benadering is in wezen die van de sociaal-geograaf die zoekt naar patronen in de vorm van de steden zelf en naar samenhangen in het beleid op territoriaal niveau. Voor Gelre en het Sticht weet de auteur inderdaad een reeks stadsstichtingen op te diepen uit verspreide publicaties van lokale historici en archeologen, voor Holland en Zeeland betreft het slechts een handvol perifere gevallen. Daarnaast kan hij wijzen op tal van ingrepen van vorsten en andere overheden in het proces van de stadsontwikkeling, waarbij bepaalde wijken op een geplande manier tot stand kwamen. Hij plaatst zijn bevindingen in de context van de sociaal-economische en politieke ontwikkelingen en illustreert zijn casus met tal van plattegronden en ingetekende illustraties uit oude kaartencollecties. Wat zijn studie vooral aantoonbaar is, is dat er al bij al toch maar heel weinig voorbeelden te noemen zijn van werkelijk geslaagde stadsstichtingen. 's-Hertogenbosch en Amersfoort zijn daar mooie voorbeelden van. In de meeste gevallen ging het de vorstelijke initiatiefnemers toch echt om de verdediging en integratie van hun territorium en het afkomen van handelsstromen. Naast de landsheren trachtten ook plaatselijke heren hun positie langs die weg te versterken, vooral in het rivierengebied, zoals met de stichting van Breda en Heusden. De auteur meent te hebben aangetoond dat 'economische opbloei of een zich emanciperende bevolking' (19, 152) 'eerder randvoorwaarden dan factoren van doorslaggevend belang voor de stadswording' waren. Dit moge zo zijn voor de meeste door hem bestudeerde gevallen, maar dat waren nu net niet de meest geslaagde steden. De verwaarlozing, naast het handelsverkeer op lange afstand, van de commercialisering van de landbouweconomie in de directe omgeving van stedelijke kernen, heeft hem wellicht tot deze wat beperkte interpretatie gebracht.

Wim Blockmans